

קידה לבנה

זנגביל המלמלה

Saussurea lappa

קידה לבנה נזכרת פעם אחת במשנה בהקשר של דיני הכלאים, שם נאמר כי אין להרכיב את הירק פיגם על הקידה, בשל האיסור להרכיב ירק על אילן (כלאים א ח). כמו כן, נזכרת הקידה בתלמוד הבבלי פעם אחת (עירונין לד ע"ב). בתנ"ך נזכרת 'קידה' כאחד מן המרכיבים של שמן המשחה (שמות ל כד) ובמקום נוסף, יחד עם 'קנה' (יחזקאל כו יט).

הזיהויים

■ אחד משני המינים הבאים, אשר החוקרים חלוקים בדעתם איזה מהם הוא זה אשר נקרא בימי הביניים *costus* באירופה, או 'קסט' בערבית: א. 'זנגביל המלמלה' (*Costus speciosus*) - צמח רב-שנתי המגיע לגובה של שלושה מטרים, בעל עלים ארוכים. קנה השורש לבן, ובתוכו מצויים חומרים המשמשים כבושם, תבלין ורפואה; ב. *Saussurea lappa* - צמח רב-שנתי ממשפחת המורכבים. גדל בהודו ובסביבה. מהשורש מפיקים אבקה שמשמשת כתבלין וכמרכיב בתערובות לקטורת. כך זיהה רס"ג (בשם יש אומרים), רנאה"י, ערוך וריבמ"ץ.¹

קינמון ציילוני

■ מין של **קינמון** (*Cinnamomum* sp.) - סוג המכיל למעלה מ-250 מינים של עצים ושיחים ממשפחת העריים. תבלין הקינמון המוכר לנו מופק מחלקם הפנימי של ענפי כמה מהמינים בסוג. לקינמון טעם חריף־מתוק, והוא מפיץ ריח חזק. שימש בעבר בטקסי פולחן בתרבויות שונות, ואף נמנה עם מרכיבי שמן המשחה.² כך בזיהוי הראשון אצל רס"ג, וכן אצל תפא"י.³

עץ הבושם ההודי

■ '**עץ הבושם ההודי**' (*Aquilaria agallocha*) - עץ גבוה ממשפחת המתנניים. חלקיו המעוצים מכילים שרף ריחני, ושכבי העץ שלו נמכרים כסממן קטורת, ומפיצים ריח נעים בעת שריפתם על גחלים. כך הוא הזיהוי אצל המליצה.⁴

אוגניית הציפורן

■ **אוגניית הציפורן** (*Syzygium aromaticum*) - עץ תבלין טרופי ירוק-עד ממשפחת ההדסיים. מוצאו מאיי מלוקו שבמזרח אינדונזיה. ניצן הפרח הסגור, צורתו דומה למסמר ולאחר ייבושו משמש כתבלין הקרוי בפינו ציפורן. כך הוא הזיהוי אצל מכה"מ.⁵

עיון

המשותף לזיהויי הקידה הלבנה הוא בהיותם צמחי ריח - בושם וקטורת. זאת, יש להניח, בשל ההקשר של הקידה המקראית.⁶

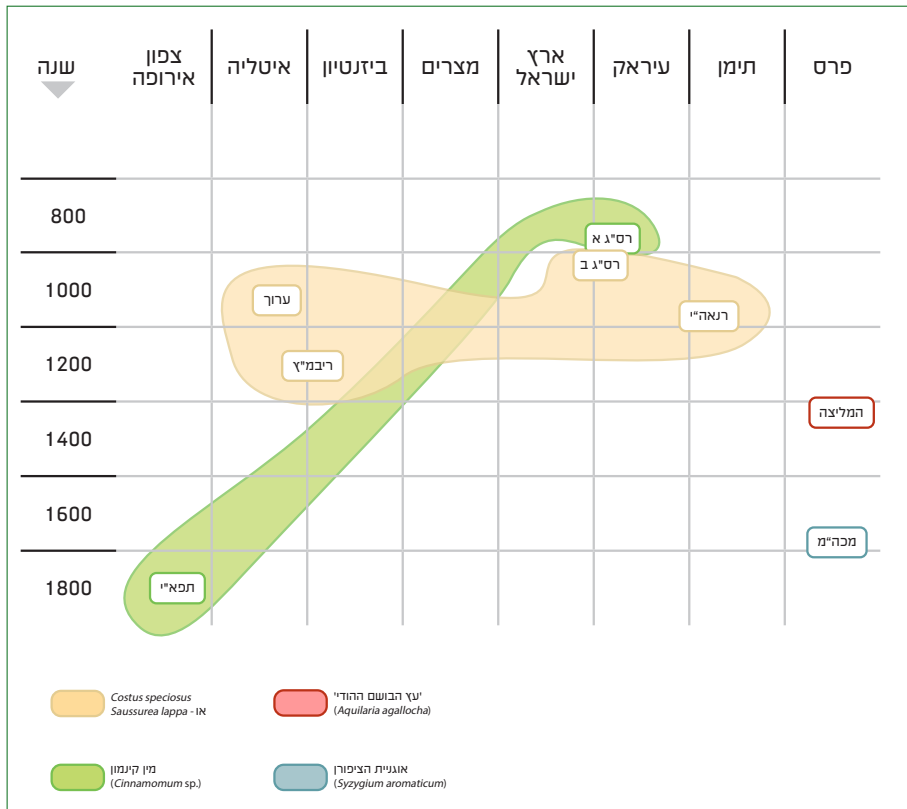
מסורת הזיהוי המרכזית מזהה את 'קידה

קידה לבנה

לבנה עם costus - קסט, המזוהה עם זנגביל המלמלה או לחלופין עם *Saussurea lappa*. דעת רס"ג, מזהה את 'קידה לבנה' עם אחד ממיני הקינמון, וכך הזיהוי גם אצל תפא"י.⁷ זיהויים ייחודיים מופיעים אצל המליצה - עץ הבושם ההודי, ואצל מכה"מ - תבלין הציפורן.

זיהוי שמובא בכת"י אנטונין אינו ברור, וייתכן שהינו טעות סופר.⁸ וזיהוי נוסף בזרעים גניזה ב אינו ברור כל צורכו, אף שנראה קשור לזיהוי עם costus-קסט.⁹

כלל הזיהויים הללו מעוררים בעיה, שהרי מקורם באזורים הטרופיים בהודו ובדרום-מזרח אסיה, ואילו באזורנו היה ניתן לפוגשם רק כמוצר צריכה - סממן קטורת, בושם או תבלין, בעוד במשנה נזכרת הקידה הלבנה כצמח חי בהקשר חקלאי. ייתכן שבשל כך העדיפו חלק מן הפרשנים שלא לזהות את הקידה הלבנה עם מין ספציפי, אלא רק לתארה באופן כללי כעץ בעל ריח טוב.¹⁰ יש לציין שבבבלי צוין במפורש כי יש להבדיל בין 'קידה' ובין 'קידה לבנה' - הראשון מוגדר כירק, והשני כאילן.¹¹

החוקרים נחלקו בקשר לזיהוי הקידה:¹² לעף מזהה את 'קידה לבנה' עם מין של הסוג הקרוי בלשוננו קידה (*Calycotome sp.*).¹³ המין הנפוץ באזורנו הוא קידה שעירה (*Calycotome villosa*) - שיח בר קוצני, שמפרחיו נהגו להפיק בימי הביניים שמן ריחני בו השתמשו גם לרפואה.¹⁴ ייתכן כי הסיבה לזיהוי נעוצה בדמיון לשמו הערבי של הצמח - قندول, قندل.¹⁵

פליקס מעלה שתי אפשרויות לזיהוי: א. פונקירוס תלתני (*Poncirus trifoliata*).¹⁶ ב. שבר לבן (*Peganum harmala*).¹⁷ נראה כי השיקולים שהנחו את פליקס בזיהויים אלו קשורים דווקא בהיבטים הבוטניים, ובראשם היתכנות הרכבת הפיגם (*Ruta bracteosa*)¹⁸ על גבי הקידה, כפי שנאמר במשנה, ואילו להיבט האטימולוגי-פילולוגי לא ניתן כאן מקום.¹⁹

פלדמן זיהה את הקידה עם קידה שעירה, אך בנוגע לקידה לבנה הוא מציין שני זיהויים: קושט (*Costus*, סוג ארומטי ממשפחת הזנגוויליים); קינמון הכסיה (*Cinnamomum cassia*).²⁰

הערות:

1. רס"ג: (עמ' 127 194): ... ויקאל [=ויש אומרים] כיסת; (בפירושו לתורה, שמות ל כד, על "וקדה"): קסט < كشت=قسط= *Costus speciosus* (עיסא, עמ' 58, מס' 15; בדויאן, מס' 1207). אבן אלביטאר, בעקבות דיוסקורידס, מציין כי ישנם כמה מינים של قسط (אבן אלביטאר, תפסיר I, מס' 16); רנאה"י (עמ' 30): קסט אביץ < מילולית - 'קסט' לבן - לעיל רס"ג (דיוסקורידס מציין כי הזן הערבי של *Costus*, שצבעו לבן, הוא המשובח ביותר); ערוך (ח"ז עמ' 64, ערך 'קדה'): וזו קידה לבנה מין אילן אבל קידה סתם מין ירק... פירוש קידה לבנה קושט"ו בלעז ויש לו ריח טוב < costo (איטלקית)=*Costus speciosus* (בדויאן, מס' 1207); ריבמ"ץ (עמ' פב): פי' לעז קושטו ויש לו ריח טוב < לעיל ערוך.
2. לזיהוי הקינמון המקראי, ראה עמר, מקרא, עמ' 182-184.
3. רס"ג: (עמ' 127 194): קרפה, < قرفة=*Cinnamomum sp.* قرفة שימש במקומות שונים כשמים של מינים שונים של סוג זה. מדברי רמב"ם משתמש כי قرفة זהו שמו של *Cinnamomum zeylanicum* (=קינמון ציילוני. רמב"ם ביאור, מס' 95; עיסא, עמ' 49, מס' 5), ואילו אחרים מזהים אותו עם *Cinnamomum cassia* (=קינמון הכסיה, 'קציעה' לפי תרגום השבעים והוולגטה. ועיין עמר, קטורת, עמ' 104-105); תפא"י (כלאים א ת, מט ע"א): ווייסען (=לבן) צימטבוים < zimtbaum (גר.)=*Cinnamomum zeylanicum* (גריס, מילון, כר' 31, עמ' 1377). הזיהוי כאן הוא עם 'קידה' סתם, עם התואר 'לבן'. לא מוכר מין ספציפי הנקרא 'קינמון לבן' בגרמנית.
4. המליצה (בהמ"ל): קדה עוד < עוד (פר. וגם ער.)=*Aquilaria agallocha* (יוניתי - *Aloexylon agallochon*. חיים, מילון, ב, עמ' 395; אחונדוב, עמ' 384).
5. מכה"מ (בהמ"ל, כלאים א): קרנפל ספיד < قرنفل (פר.)=*Syzygium aromaticum* (אחונדוב, עמ' 391). ספיד - לבן. למעשה מזהה מכה"מ את 'קידה' עם מין זה, ואת התואר 'לבנה' הוא מתרגם מילולית. לא ברור אם התכוון בכך לזן ספציפי.

קידה לבנה

6. לזיהוי הקידה המקראית, ראה עמר, מקרא, עמ' 206-207.
7. לפי פליקס כך זוהתה 'קדה' המקראית (שמות ל כה) ע"י התרגומים, וכך סובר גם פליקס עצמו (פליקס בשמים, עמ' 108-109). אך כבר בבבלי (עירובין לד ע"ב) נזכר: "אמר רב פפא: קידה לחוד, וקידה לבנה לחוד", וראה להלן.
8. כת"י אנטונין (עמ' 25 71): κλάδιον - ככל הנראה מדובר בטעות סופר, כיוון שגם הערך הבא 'חור' מתורגם באותו אופן, וביוונית κλάδος; κλάδιον=חוטר, נצר, זמורה.
9. זרעים גניזה ב: קשטה < לא ברור. אולי יש לזהות עם قسط.
10. רמב"ם (כלאים א ח עמ' קע): מין עץ שריחו טוב תרגום וקדה וקציעתא ואומר קציעות כל בגדותיך [כך גם אצל אלג'אמע (עמ' 111, ערך 'קדה')] < אף על פי שרמב"ם לא מזהה באופן ספציפי, 'קציעתא' מזוהה עם קינמון הכסיה - *Cinnamomum cassia* (פליקס, בשמים, עמ' 107); כפופ' (עמ' תשסה): מין אילן בעל ריח טוב תרגום קדה וקציעתא; רע"ב (כלאים א ח): מין אילן של בשמים תרגום קדה קציעה; רש"י (עירובין לד ע"ב, על 'קידן'): בושם ושמו קידה.
11. בבלי (עירובין לד ע"ב): אמר רב פפא קידה לחוד וקידה לבנה לחוד.
12. להרחבה ראה: רענן, קידה, <https://www.daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=21653>, 17.7.22.
13. לעף, פלורה, IV, עמ' 73. פליקס דוחה את זיהויו של לעף, מכיוון שמדובר בירק ולא בשיח מעוצה (פליקס, בשמים, עמ' 109 הערה 11).
14. אבן אל ביטאר ג'אמע II, עמ' 108-109. וראה גם: עמר, אלתמימי, עמ' 81 ובהערות שם.
15. עיסא, עמ' 37, מס' 5; דינסמור ודלמן, מס' 417.
16. שיח בעל פירות ריחניים ממשפחת הפיגמיים שמקורו בסין.
17. שיח בר ערבתי ממשפחת הזוגניים הנפוץ בארץ.
18. ע"ע 'פיגם'.
19. פליקס, כלאים, עמ' 159-161 ושם הערה 27.
20. פלדמן, משנה, עמ' 86.